

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми:

**УСНООПОВІДНІ ТЕКСТИ ПРО ВАСИЛЯ СТУСА: ХУДОЖНІ ТА
БІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ**

Виконала:

студентка 2 року навчання освітнього
ступеня «магістр» групи Ukr1-M20
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)

Писаренко Лілія Олександрівна

Керівник:

Рарицький О. А., доктор філологічних
наук, професор, завідувач кафедри
історії української літератури та
компаративістики

Рецензент:

Кеба О. В. доктор
філологічних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. УСНА ОПОВІДЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА.....	8
1.1. Усна оповідь в структурі художньо-документальної прози.....	8
1.2. Уснооповідні тексти шістдесятників: тематика і проблематика....	18
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. БІОГРАФІЧНІ ТА ХУДОЖНІ АСПЕКТИ ВАСИЛЯ СТУСА В ІНТЕРВ'Ю ЙОГО СУЧАСНИКІВ.....	31
2.1. Портретні характеристики Василя Стуса крізь призму усної оповіді.....	35
2.2. Уснооповідні тексти про поета до арештантського періоду.....	40
2.3. Уснооповідні розповіді про Василя Стуса про часи арештів та заслань.....	48
2.4. Характеристика творчості письменника крізь призму усної оповіді.....	58
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. РЕКОНСТРУКЦІЯ БІОГРАФІЇ ТА ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН.....	70
3.1. Особливості роботи з уснооповідними текстами.....	70
3.2. Методика опрацювання біографічних та творчих аспектів в інтерв'ю про письменника.....	78
Висновки до розділу 3.....	87
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Історія української літератури першої половини ХХ століття – досить складна та суперечлива. Не всі письменники вказаного періоду отримали належне визнання на батьківщині. Це найбільше стосується тих, що з певних причин були змушені жити та творити в умовах де їхнє слово та творчість забороняли і знищували. Життя їх було сповнене трагічних подій, ув'язнень та заслань. Така доля спіткала і Василя Стуса, творчість якого тривалий час була недоступною для українського читача, і деякі його оригінальні тексти досі ще не видані або назавжди знищені.

Василь Стус був українським поетом-шістдесятником, дисидентом і політв'язнем. Народився на Поділлі у селі Рахнівка Вінницької області, пізніше зростав та формувався на Донеччині, навчався у Києві. Український поет, публіцист, перекладач, мислитель, літературознавець, борець за незалежність України в ХХ ст., правозахисник. Був одним із найяскравіших представників дисидентського руху. За власні переконання щодо необхідності збереження й розвитку української культури зазнав репресій з боку радянської диктатури, його творчість була заборонена та частково знищена, а він сам засуджений до тривалого перебування в місцях позбавлення волі, де й загинув. Багато його друзів, знайомих та співкамерників залишили нам багато усноповідних історій у формі інтерв'ю та спогадів, пов'язаних із поетом. Саме вони є джерелом інформації та знань, які раніше були приховані від суспільства і несуть важливу роль у становленні справжньої постаті поета та митця Василя Стуса.

Тому *актуальність дослідження* зумовлена найперше важливістю «повернення» В. Стуса в українську літературу крізь призму інтерв'ю за допомогою усноповідних текстів. Це сприяє визначенню особливостей ідіостилію письменника, та вивченню багатогранної особистості Василя Стуса, що відбивається у його творах. Родичі, знайомі та друзі поета вважали

своїм обов'язком зберегти правдивий образ Василя Стуса для майбутніх поколінь у формах спогадів та роздумів. Деякі свідчення були записані по свіжому сліду, інші ж через певний часовий проміжок. Досліджуючи свідчення та оцінки людей різних національностей та різного світогляду можна висвітлити портрет справжнього Василя Стуса, з його радостями та печаллями, сумнівами та вибором. Саме такі свідчення допомагають побачити за текстами справжню Людину.

Історія питання. Не пропав марно духовний подвиг Василя Стуса. Доказ тому – зростання інтересу до його особи та творчості. Феномен В. Стуса ставав об'єктом зацікавлення літературознавців як його сучасників, так і представників пізніших періодів. Одразу після смерті поета перші спогади про нього почало збирати видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка. Було впорядковано книжку «Василь Стус в житті, творчості, спогад та оцінка сучасників» (Балтимор – Торонто: Смолоскип, 1987. –463с.). Письменник Олег Орач зумів зібрати сорок два спогади і видати книжкою «Не відлюбив свою тривогу ранню...: Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії» (Київ: Укр. письменник, 1993. – 400с.). Багато відеоматеріалів було зібрано під час перепоховання праху Василя Стуса Юрієм Литвином і Олексою Тихим. Варто зауважити, що чимало статей про митця, зокрема і спогадів публікується у пресі, особливо до ювілейних дат. Цікавою є книга «“І в смерті з рідним краєм порізнуюсь”»: Василь Стус і Вінниччина» упорядниками якої є Ніна Гнатюк та Тарас Ковальський (Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 528 с.). На сайті Гуманітарного центру Василя Стуса Оксана Дворко розміщує публікації про поета. Найновішою серед публікацій є книга спогадів та роздумів «Василь Стус: Поет і Громадянин» упорядником якої є Василь Овсієнко (Київ: ТОВ «Видавництво “КЛІО ”», 2020. – 684 с.).

Однак у студіях вищезгаданих дослідників не здійснювався комплексний аналіз життя та творчості Василя Стуса крізь призму усної

оповіді. Також не окреслювалось роль інтерв'ю та спогадів для вивчення постаті письменника, що й визначає *актуальність* нашого дослідження.

Предметом дослідження є уснооповідні тексти про Василя Стуса, записані від його родичів, друзів з Клубу творчої молоді «Сучасник», колег, в'язнів тюрм та таборів

Об'єкт дослідження – творчий портрет Василя Стуса крізь призму усної оповіді та її інтерпретації у формі спогадів, свідчень, роздумів його друзів, знайомих та родичів.

Мета роботи: на основі системного підходу здійснити аналіз уснооповідних текстів про життя і творчість Василя Стуса, виокремити цілісний портретний образ письменника через свідчення його сучасників, реконструювати творчу біографію письменника.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

–здійснити аналіз досліджень, присвячених вивченню постаті Василя Стуса крізь призму усної оповіді;

–окреслити характеристику творчості поета крізь сприйняття свідчень його сучасників;

–виявити типи уснооповідних текстів про Василя Стуса;

–визначити форми присутності постаті поета в свідченнях його сучасників.

Методи дослідження.

Для дослідження обраної теми обрано методи, які сприяли реалізації визначених завдань і досягнення поставленої мети. Такими методами є: *описовий*, який використано під час опрацювання уснооповідних текстів про Василя Стуса; *культурно-історичний*, який використано для окреслення особливостей розвитку суспільства і культури у тих часових проміжках, в яких жив письменник; *біографічний*, що допоміг глибше осмислити життєдіяльність митця та простежити формування його світоглядних переконань; *історико-літературний*, що дозволив окреслити місце та значення творчого спадку Василя Стуса в українському літературному

процесі, а також висвітлити становлення літературно-критичної та уснооповідної думки про творчість письменника.

Практичне значення результатів дослідження. Матеріали та результати дипломної роботи можуть бути застосовані під час підготовки лекційних курсів з історії української та зарубіжної літератури у закладах вищої освіти; при створенні навчальних посібників, на факультативних заняттях у закладах загальної середньої освіти, а також при написанні рефератів, курсових робіт та дипломних проєктів.

Апробація результатів дослідження. Дипломну роботу обговорено на засіданні кафедри історії української літератури та компаративістики. Результати дослідження апробовано шляхом виголошення доповідей «Портретні характеристики Василя Стуса крізь призму усної оповіді» на звітній науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2020–2021н.р. (м. Кам'янець-Подільський, 2021 року); «Шевченківські мотиви в уснооповідних текстах українських шістдесятників» на IV Всеукраїнському студентському науковому читанні з нагоди 207-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, 11 березня 2021 року, м. Ізмаїл); «Інтерв'ю-спогад про Василя Стуса як явище метажанру» на VI Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми сучасної мовної та літературної освіти в середніх навчальних закладах» (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 18 травня 2021 року, м. Вінниця).

Публікації. За результатами дослідження подано до друку та опубліковано в наукових збірниках статті «Портретні характеристики Василя Стуса крізь призму усної оповіді» *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені*

Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (85 позицій). Загальний обсяг дослідження – 98 сторінок, з яких 88 сторінок – основний текст роботи.

ВИСНОВКИ

Усна оповідь ж одним із найбільш пізнавальних джерел вивчення культури, суспільної думки, настроїв історичної доби. Вони потрапляють у коло інтересів істориків, етнографів, фольклористів, мовознавців, літературознавців та письменників. Термін «усна оповідь» досі не знайшов одноставного трактування. Ми розуміємо під «усною оповіддю» матеріал, який з'явився внаслідок інтерв'ювання творчої особистості з одночасним використанням аудіо- та відеофіксаторів, які дають змогу зберегти тембр голоса респондента, його мовленнєву манеру, емоційну та психологічну налаштованість, відчутти прями́й дотик до митця та епохи, в якій він творив. Її характеризують такі ознаки як: суб'єктивність, базування на факті, ретроспекція, особливий хронотоп, концептуальність, двоплановість художнього віддзеркалення дійсності та фрагментарність. Усі ці чинники дають нам право кваліфікувати усну оповідь як один із жанрів художньо-документальної метажанру.

Усна оповідь заявила про себе у метажанровому форматі з падінням ідеологічної завіси, адже саме тоді з'явився великий інтерес до діячів руху опору. Увесь цей матеріал фіксував суб'єктивні знання про епоху та її чільних представників, що уможливило старт перших досліджень із проблем, пошук ще не видрукованих «шухлядних» або «таборових» текстів українських письменників. Важливою функцією інтерв'ю є збирання нових відомостей з'ясування важливої інформації про суб'єкта.

Науковий інструментарій, яким наділена усна оповідь, спроможний забезпечувати дослідження в різних гуманітарних сферах, особливо в літературознавстві. Інтерпретація та використання усної оповіді у формі інтерв'ю є предметом зацікавлень багатьох наукових досліджень.

Сьогодні в історії українського шістдесятництва ми віднаходимо інтерв'ю людей, які брали участь у розмові в формі вільної бесіди про Василя Семеновича Стуса. Своїми свідченнями вони доповнюють його образ

маловідомими загалу проте достовірними фактами. Метою цих спогадів є хронологічна та послідовна характеристика життя та творчості поета. Різні форми інтерв'ю відстежуються в окремо виданих книгах, як-от скажімо, «Нецензурний Стус», чи книга спогадів та роздумів «Василь Стус: поет і громадянин».

Зростання інтересу до постаті Василя Стуса вражає. У цій науковій роботі саме з таких матеріалів як інтерв'ю ми виділяємо найрізноманітніші аспекти життєвої та творчої діяльності представника українського руху опору В. Стуса. Через систему суб'єктивних оцінок родичів, друзів та колег виокремлюємо світоглядні позиції творчої особистості в уявленні реципієнтів, формуємо особистісне бачення суб'єкта. У своїх інтерв'ю знайомі та родичі поета зберегли нам справжнього Василя Стуса.

Важливість нашого дослідження полягає у тому, щоб повернути Василя Стуса в українську літературу крізь призму інтерв'ю за допомогою уснооповідних текстів, з'ясувати місце та роль його художньої спадщини. На цей час українські дослідники зробили чимало у справі вивчення феномену поета. Такі дослідники як: Олег Орач, Юрій Литвин, Олекса Тихий, Ніна Гнатюк, Тарас Ковальський, Василь Овсієнко та багато інших уклали спогади про письменника та видали їх у книгах. Проте досі не було здійснено комплексного аналізу життя і творчості Василя Стуса крізь призму усної оповіді, не було окреслено роль інтерв'ю та спогадів для вивчення постаті письменника, що й визначає актуальність нашого дослідження.

У цій науковій роботі на основі системного підходу було здійснено аналіз уснооповідних текстів про життя та творчість Василя Стуса. Виокремлено цілісний портрет письменника крізь призму свідчень його сучасників, відтворено творчу біографію поета. Через інтерв'ю окреслено характеристику творчості.

Вже давно вийшло за межі України ім'я Василя Стуса, ставши знаковим в інтелектуальних колах світу, символом нескореності України, гідності Людини, яка виборола право лишатися нею в нелюдських

обставинах. Поет жив, творив і загинув, щоб український народ мав те, на що заслуговує – Свободу, Незалежність, Право на рідну мову, Історичну пам'ять, Самобутню культуру. Як письменник і громадянин він належить до духовних лідерів українського народу, актуальність яких із плином часу не зменшується, а набуває все більшої ваги, бо сьогодні він єднає два віддалені регіони – Поділля й Донеччину, ніби стверджуючи своєю долею ідею соборності України. В.Стус живе серед нас своїми творами, своєю безприкладною стійкістю, непохитністю Людини, яка протистояла тоталітарному режиму і вистояла, щоб ми могли лишатися людьми. Серед проблем, піднятих поетами у творах, важливе місце посідають національні, філософські, інтимні, екологічні, моральні та ін.

Василеві Стусові випало жити в час тоталітарного панування комуністичної ідеології й, водночас, у переддень національної державності. Митець вважав, що поет позбавлений права на слабкодухість. Він – сіль землі, бо коли поети втрачають здатність рости ввиш, тоді усі приречені розчинятися в силовому полі життєздатніших культур і націй. Саме тому кожен вірш Василя Стуса – своєрідне самоповертання в національну й індивідуальну історію, наповнення сірого й буденного дня світлом духу людини, яка щомиті відчувала особисту відповідальність за долю людини, народу, світу.

Роль, яку відігравала постать Василя Стуса у розвитку української літератури ХХ століття, відновленні української державності та національної ідеї важко переоцінити. З інтерв'ю його сучасників ми дізнаємося, що гранична чесність, мабуть, найхарактерніша риса Василя Стуса – поета, особистості, громадського діяча, який не лише прожив яскраве, героїчне життя, а й зумів піднести людину до рівня її долі та покликання у слові.

Викладений нами матеріал є основоположним для розуміння справжньої ваги пості Василя Стуса для українського народу, та формування в здобувачів вищої освіти необхідних навичок осмислення усної оповіді на

заняттях з курсів «Українське літературно-мистецьке шістдесятництво» та «Дисидентський дискурс в українському літературному процесі ХХ ст.»

Ця робота не є вичерпним розкриттям питання «Усноповідні тексти про Василя Стуса: художні та біографічні аспекти», а лише окреслює певні аспекти, що дає поштовх для нових, глибших та спрямованих досліджень. Робота, окрім літературознавців, може бути корисною для історичного переосмислення постаті Василя Стуса в становленні української державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Худож. лит-ра, 1975. 810 с.
2. Бондар В. Поїхав учителювати на Кіровоградщину... *Василь Стус: Поет і Громадянин: книга спогадів та роздумів* / укл. Василь Овсієнко. Київ: Кліо, 2013. С. 140.
3. Бортняк А. Травень 63-го. «*І в смерті з рідним краєм поріднюсь*»: *Василь Стус і Вінниччина* / упоряд.: Н. Гнатюк, Т. Ковальський. Вінниця, 2011. С. 221–223.
4. Бунт покоління: розмови з українськими інтелектуалами записали і прокоментували Богуміла Бердиховська та Оля Грантюк [інтерв'ю із Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбою, Михайлиною Коцюбинською, Михайлом Горинем, Миколою Рябчуком] / пер. із пол. Київ: Дух і Літера, 2004. 344 с.
5. Вальтер фон Ла Рош . Вступ до практичної журналістики : навч. посібн. Київ: Академія української преси, 2005. 229 с.
6. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / упоряд. і ред. О. Зінкевич, М. Француженко. Балтимор—Торонто: Укр. вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. 463 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1732-vasil-stus-v-zhittya-tvorchosti-sporadah-ta-otsinkah-suchasnikiv/> (дата звернення: 13.11.2021).
7. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / О. Зінкевич, М. Француженко (упоряд. і ред.). Балтимор—Торонто: Укр. вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. 463 с.
8. Василь Стус. Твори. Том 6, кн. 1 - 2: Листи до рідних / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська; підгот. текстів О. Дворко; авт. приміт. М. Коцюбинська. 1997; Лист до друзів та знайомих / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська; авт. приміт. та словника М. Коцюбинська. 1997. 262 с. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Stus_Vasyl/Tvory_Tom_6_knyhy_1-2/ (дата звернення: 13.11.2021).

9. Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів / упоряд. В. Овсієнко. Київ: Кліо, 2013. 684 с.
10. Вовк Віра. Київ шістдесятих років. Спогади. Київ: Родовід, 2003. С. 194–202
11. Гель Іван. Спогад спів'язня. Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів / упоряд. Василь Овсієнко. Київ: Кліо, 2013. С. 79–81.
12. Гринчанка Гелінада, Раброва Ірина, Романова Ірина. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках Білорусі, Росії та України. *Білоруський історичний журнал*. 2012, № 7. С. 39–47.
13. Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: для студентів і аспірантів. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 28 с.
14. Грінченко Г. Усні історії: методи аналізу та варіативність публікацій результатів дослідження. *Вісник Харківського національного університету: Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2010. Вип.13. №906. С.6–15;
15. Дворко Г. Чебрець на могилу Філера: спогади про 1960-ті. *Сучасність*. 1998. Ч. 10. С. 149–154.
16. Дзюба І. Різьбяр власного духу. *Стус В. Під тягарем хреста*. Львів: Каменяр, 1991. 158 с.
17. Дзюба І. Свіча у кам'яній пітьмі. *Палімпсест*. Київ: Факт, 2003. С. 7—32.
18. Дорошенко Б. Остання зустріч. *Василь Стус: Поет і Громадянин*: кн. спогадів та роздумів: до 75-річчя від дня народж. Василя Стуса / упоряд. Василь Овсієнко. Київ: КЛІО, 2013. С. 140.
19. Дорошенко О. Василь Стус: [укр. поет, прозаїк, перекладач, літературознавець, правозахисник]. Харків: Фоліо, 2016. 120 с.

20. Драч І. Василь Стус — поет трагічної долі. *Стус Д. Дорога болю*. Київ: Рад. письменник, 1990. 214 с.
21. Єгорченко М.О. Концепція поетичної творчості Василя Стуса: контексти розуміння: дис. ... канд. філолог. наук: 10.01.01 / «Українська література». Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2021. 182 с.
22. Захарченко Василь. Він переміг : спогад про Василя Стуса. Київ. 1992. № 1. С. 117–122.
23. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.
24. Калиниченко Іван: «Зустріч із Стусом». URL: <https://stus.center/p/ivan-kalinichenko-695> (дата звернення: 05.09.2021).
25. Киридон А. Усна історія у просторі конструювання минулого. *Національна та історична пам'ять : зб. наук. пр.* Київ: Укр. ін-т національної пам'яті, 2012. Вип. 3. С. 158–170.
26. Кіпіані Вахтанг. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР. Харків: Віват, 2019. 688 с.
27. Кісь О. Усна історія : становлення, проблематика, методологічні засади. *Українська модерна*. Львів; Київ, 2007. Ч. 11. с.7–21.
28. Кісь О. Усна історія в сучасній Україні: здобутки і виклики часу. URL: <https://ua.boell.org/uk/2017/01/16/usna-istoriya-v-suchasniy-ukrayini-zdobutki-i-vikliki-chasu> (дата звернення 10.10.2021)
29. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*. Число 11. Київ-Львів: Критика, 2007. С. 13—14.
30. Костиця І. Василь Стус у Горлівці. *Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів* / упор. Василь Овсієнко. Київ: Кліо, 2013. с. 211–213.
31. Коцур В. Резолюція учасників міжнародного науково-методичного семінару «Усна історія: теорія і практика – 2009». *Наукові*

записки з усної історії : зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2010. с. 217–218.

32. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистанційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури. Київ: ВД «КиєвоМогилянська академія», 2008. 70 с.

33. Коцюбинська М. Моральний імператив і виклики часу. Львів: УКУ, 2004. 32 с.

34. Коцюбинська М. Страсті по Вітчизні: Післяслово упорядника. *Стус В. Дорога болю*. Київ: Рад. письменник, 1990. С. 201—212.

35. Коцюбинська М. У свічаді пам'яті. *Україна*. 1991. № 1. С. 13—16.

36. Коцюбинська М. Х. Феномен Стуса. *Сучасність*. 1991. № 9. С. 26—36.

37. Кравченко Леся. Василь Стус — інтерпретатор поезії Р. М. Рільке: монографія. Дрогобич: Коло, 2008. 338 с.

38. Кринко Е. Ф. Устная история, ее проблемы и возможности. *Вопросы теории и методологии истории. Сб. научных трудов*. Вып. 3. Майкоп, 2001. С. 37—48.

39. Курило Василь. Незабутня зустріч (В. Стус). *Нескорена нація*. Львів. 1992. № 2. С. 4–5.

40. Лісовий В. Зі спогадів. *Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів / упор. Василь Овсієнко*. Київ: Кліо, 2013. С. 249 – 251.

41. Лоскутова М.В. Устная история: Методические рекомендации по проведению исследования. Санкт-Петербург: Европейский дом. 2002. 56 с.

42. Лукина М. Технология интервью: учеб. пособ. для вузов. 2-е изд., доп. Москва: Аспект Пресс, 2008. 192 с.

43. Маркосян Размик. Мой Василь Стус. *Газ. «День»*, № 162-163. 2010. 10-11 сентября. С. 6.

44. Мельник Г. Тепляшина А. Основы творческой деятельности журналиста. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 272 с.

45. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус — поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії / упоряд. Орач (Комар) О. Ю. Київ: укр. письменник, 1993. С.67–75

46. Невигадане. Усні історії остарбайтерів / ред., вступ. ст. Г. Грінченко. Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. 236 с.

47. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 1. Упорядкування Богдана Підгірного. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 336 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidhirnyi_Bohdan/Netsenzurnyi_Stus_Chastyna_1.pdf (дата звернення: 13.11.2021)

48. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2. Упорядкування Богдана Підгірного. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 320 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidhirnyi_Bohdan/Netsenzurnyi_Stus_Chastyna_2.pdf (дата звернення: 13.11.2021)

49. Овсієнко, Василь. Світло людей: Мемуари та публіцистика. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2018. 512 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ovsiienko_Vasyl/Svitlo_liudei/ (дата звернення: 13.11.2021)

50. Орач О. «Під тягарем хреста». Львів: «Каменярь», 1991. 160 с.

51. Пастушенко Т. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні. *Історія України*. 2010. № 17–18. С. 10–15.

52. Пастушенко Тетяна. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні. *Історія України*. 17—18 (657—658), травень, 2010. С. 10–15.

53. Положення про організацію самостійної та індивідуально-консультативної робот. Ізмаїльський державний гуманітарний університет. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/polozhennja-pro-organizaciju-samostijnoyi-ta-individualno-konsultativnoyi-roboti.pdf> (дата звернення: 05.09.2021)

54. Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу. Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. 216 с.
55. Про найпопулярніші способи конструювання історії на базі усних свідчень див.: Томпсон П. Голос прошлого. Устная история / пер. с англ. П. Томпсон. Москва: Весь Мир, 2003. С. 268—270.
56. Пуніна О. Психотип Василя Стуса: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2016. Вип. 24. С. 25–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2016_24_4 (дата звернення: 05.09.2021)
57. Пуніна О. Скульптурно-живописна модель інтерпретації творчої особистості Василя Стуса. *Слово і час*. 2018. № 1. С. 38–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2018_1_6 (дата звернення: 05.09.2021)
58. Радзивілл О. Стус Василь Семенович. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 694.
59. Райбедюк Галина. «Святий патріотизм» (Н. Зборовська) Василя Стуса URL: <http://idgu.edu.ua/11702> (дата звернення: 10.10.2021).
60. Раманова І., Махоўская І. Мір: гісторыя мястэчка, што расказалі яго жыхары. Вільня: ЕГУ, 2009. 248 с.
61. Рарицький О. Партитури тексту й духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ: Смолоскип, 2016. 488 с.
62. Рарицький О. Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанровий аспект: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2020. 148 с.
63. Рарицький О. Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанрова специфіка і поетика: автореф. дис. докт. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2017. 38 с.
64. Савчук Г. О. Творчість Василя Стуса : навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету (спеціальність – українська мова та література). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 56 с.

65. Світлична Н. О. Про Василя Стуса. Інтерв'ю. *Світличний І. О. Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів* / упоряд. Коцюбинська М., Неживий О. Київ: Грамота, 2008. С. 687—695.
66. Середа В., Малес Л. Усна історія як метод і методологія: деякі проблеми створення та інтерпретації усноісторичних джерел. *Україна модерна*. Число 11. 2007. С. 159—165.
67. Соловей О. Василь Стус. Відлуння і наближення: науковопопулярний нарис / О. Є. Соловей, О. В. Пуніна, М. В. Жилін; ред. В. В. Мозгунов. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2017. 152 с.
68. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР / уклад. В. Кіпіані, Харків: Віват, 2019, 688 с.
69. Стус (Сінковська) І. З інтерв'ю 30 серпня 1990 року. *Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів* / упоряд. В. Овсієнко. Київ: Клію, 2013. С. 504—512.
70. Стус В. З таборового зошита... *Сучасність*, ч. 11, 1983. С. 82 – 83.
71. Стус Д. В., Швидкий В. П. Стус Василь Семенович. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил — С. С. 876. — 944 с.
72. Стус Д. Василь Стус. *100 найвідоміших українців*. 3-є видання. Київ, 2005. С. 625—633.
73. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. Київ, 2004. 368 с.
74. Стусознавчі зошити: Науковий альманах. Зошит четвертий / за ред. Олега Солов'я й Ольги Пуніної. Вінниця: Простір Літератури, 2018. 128 с.
75. Титаренко Д., Титаренко О. Дослідницьке інтерв'ю : методичні рекомендації з організації та проведення дослідження. Київ: ТОВ «Праймдрук», 2012. 40 с.

76. Томпсон П. Голос прошлого. Устная история : пер. с англ. Москва: Весь мир, 2003. 368 с.
77. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка: Пер. с англ. Москва, 2000. 293 с.
78. Українські силуети: Сб. очерков. БМ: Сучасність, 1984. 237 с.
79. Усна історія. Український освітній проєкт. URL: <https://www.ustnayaistoriya.info/usna-istorija-shho-ce/> (дата звернення: 05.09.2021)
80. Усна історія: люди та долі / уклад. Т. В. Кузнець та ін. Умань: Вид. Сочінський М. М., 2018. 132 с.
81. Черняков Б. Повернення. Доля і недоля Миколи Лукаша : статті і матеріали 2000-2003рр. Київ: Академія наук вищої школи України, 2004. 67 с.
82. Черномаз Б. Усна історія України: навч. посіб. Київ: Талком, 2019. 160 с.
83. Щеглова Т. Устная история: учеб, пособие. Барнаул: АлтГПА, 2011. 364 с.
84. Institute for Oral History, Baylor University, Texas. URL: http://www.baylor.edu/oral_history/ (дата звернення: 05.09.2021)
85. Thomas Meyer. Oral History Association. URL: <http://omega.dickinson.edu/organizations/oha/> (дата звернення: 05.09.2021)